

Embargoperiode for Open Access-publisering: 1 år
(01.01.2021)

De Reinaldusgulden met de scherpe €

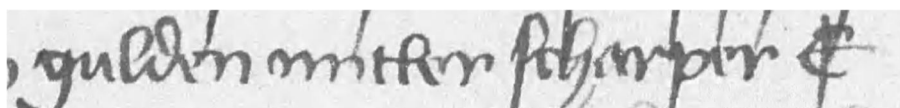
IN DE TRANSCRIPTIE VAN DE STADSREKENING van Arnhem over het jaar 1422-1423 is sprake van een *gulden mitter scharpen cruys*^[1]. Vooralsnog heeft niemand deze munt kunnen identificeren. Welke gulden is dit? Aan de hand van andere vermeldingen én de munten zelf zal ik deze vraag beantwoorden.

Zoeken naar het kruis

De *reynaldus ghelresche mitter runder* + wordt ook genoemd in een Zutphense stadsrekening, namelijk de rekening van de ‘hoofdmeesters’ over het boekjaar 1424-1425^[2]. Daarmee is een eerste deel van het antwoord al gegeven: het moet gaan om een variant van de Reinaldusgulden (Delmonte 599), een goudgulden met St.-Jan-de-Doper op de keerzijde. Deze is in grote hoeveelheden geslagen op naam van de Gelderse hertog Reinoud IV (reg. 1402-1423). Maar welke variant precies?

Het bestuderen van een groot aantal exemplaren van deze gulden leverde geen resultaat op. Tussen de benen van St.-Jan staat een kruis, maar geen enkele munt toonde een afbeelding met een kruis waaraan iets scherp was te zien. Zou de munt toch bestaan, maar zeer zeldzaam zijn? Of zou er iets anders aan de hand zijn?

Nu is de stadsrekening van Zutphen niet als origineel overgeleverd. In de zeventiende eeuw maakte stadsbestuurder Gerhard Kreyng (†1691) afschriften van de stadsrekeningen. Controle van het origineel is dus niet meer mogelijk, zodat niet meer is na te gaan wat Kreyng destijds gelezen heeft en of zijn transcriptie wel correct is. Voor de Arnhemse rekening kan dat wel. Sterker nog: Alberts schreef *cruys*, maar maakte in een noot een voorbehoud: “Het begrip ‘Kruis’ is aangegeven door een teken, waarmee echter ook de hoofdletter E kan zijn bedoeld”^[3]. Nu de rekening ook digitaal beschikbaar is, is deze lezing gemakkelijk te controleren. Figuur 1 toont het originele schrift:

Figuur 1 – Passage uit de stadsrekening van Arnhem, boekjaar 1422-1423
Bron: Arnhem, Gelders Archief, Oud Archief Arnhem (2000), inv 1242, f 87r

Inderdaad lijkt het laatste teken van de regel een hoofdletter E (€) te zijn.

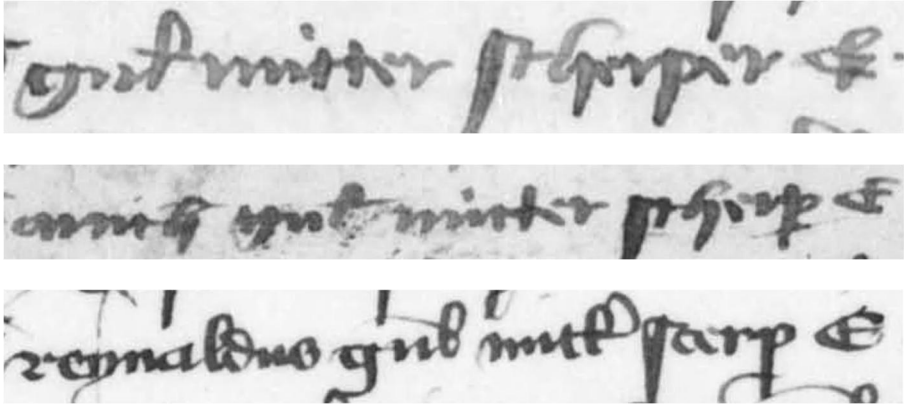
[1] W.J. ALBERTS, *De stadsrekeningen van Arnhem; Deel IV 1420-1427*, Groningen, 1978, p. 121.

[2] R. WARTENA, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46; Deel II*, Zutphen, 1977, p. 362.

[3] W.J. ALBERTS, *o.c.*, p. 484.

De scherpe **Ɔ**

Die lezing kan worden bevestigd aan de hand van andere bronnen. In de rekening over het jaar 1423-1426 van de hertogelijke landrentmeester wordt de gulden met de scherpe **Ɔ** twee keer genoemd, zoals te zien in figuur 2. Bovenin figuur 2 is de spelling onduidelijk, in het midden juist zeer duidelijk. De onderste passage is ook zeer duidelijk. De laatste komt uit de landrentmeesterrekening over 1424-1425.

*Figuur 2 – Passages uit de landrentmeesterrekening van Gelre, periode 1423-1426
Bron: Arnhem, Gelders Archief, Hertogelijk Archief (0001), inv. 257, f° 20v en 75v
(boven en midden), en inv. 259, f° 49r*

Verder valt op dat de benaming van de munt op verschillende manieren wordt aangeduid: gulden met de scherpe **Ɔ**^[4], Arnhemse gulden met de scherpe **Ɔ**^[5] of Reynaldusgulden met de scherpe **Ɔ**^[6].

Het bestaan van een Reynaldusgulden met een scherpe **Ɔ** impliceert dat er ook een gulden met een andere vorm van de letter E bestaat. Dat blijkt inderdaad het geval, al wordt deze nauwelijks vermeld. Op 13 maart 1424 is in Zutphen sprake van een ‘*reynaldus gheschesse mitter runder +*’; zoals hierboven betoogd, moet hier wel een ‘E’ worden gelezen.

Ondubbeltzinnig is een andere vermelding. Op 25 februari 1425 gaf graaf Frederik III van Meurs (1417-1448) zijn muntmeester Johan van Tiel^[7] opdracht om te Valkenburg guldens te slaan gemodelleerd op de “*leste Arnhem-*

^[4] Arnhem, Gelders Archief, Oud Archief Arnhem (2000), inv. 1242, f° 87r.

^[5] Arnhem, Gelders Archief, Hertogelijk Archief (0001), inv. 257, f° 75v.

^[6] R. WARTENA, *o.c.*, p. 362; Arnhem, Gelders Archief, Hertogelijk Archief (0001), inv. 259, f° 49r.

^[7] J. BENDERS, Crossing borders. The mintmaster Johan van Tiel, in: G. DETHLEFS, A. POL & S. WITTENBRINK (red.), *Nummi docent!; Münzen – Schätze – Funde; Festschrift für Peter Ilisch zum 65. Geburtstag am 28. April 2012*, Osnabrück, 2012, p. 235-237.

sche gulden [...] die hertzoeh Reynoult zo dem leste dede slain, und die heischent mit namen gulden mit der Runder E”^[8].

Inderdaad blijken er Reinaldusguldens met scherpe **Æ** en een ronde **Θ** te bestaan. De betrokken letter komt voor in de woorden ‘Reinaldus’ en ‘Gel’ op de voorzijde en ‘Johannes’ op de keerzijde.

Figuur 3 – Reinaldusgulden met scherpe **Æ** (boven) en ronde **Θ** (onder)

© foto's: boven Amsterdam, Nationale Numismatische Collectie, inv. DNB 00083; onder Schulman, catalogus 348, kavel 4 (schaal 175%)

^[8] H. KEUSSEN, *Urkundenbuch der Stadt Krefeld und der alten Grafschaft Mörs; Band I 799-1430*, Krefeld, 1938, p. 327.

De gulden met de ronde **Ⓢ** lijken beduidend zeldzamer te zijn dan die met de scherpe **Ⓐ**. Uit de opdracht aan muntmeester Johan van Tiel blijkt dat de gulden met de ronde **Ⓢ** de laatste emissie van de Reinaldusgulden was. Gezien de zeldzaamheid is deze gestart vrij kort vóór de dood van hertog Reinoud IV op 25 juni 1423. De gulden met de ronde **Ⓢ** is dan te dateren in 1422-1423.

Waarderingen

De enige bron waarin expliciet een koers voor de gulden met de ronde **Ⓢ** wordt genoemd is de Zutphense stadsrekening (boekjaar 1424-1425). De gulden met de ronde **Ⓢ** werd op 13 maart 1424 lager gewaardeerd dan de *reynaldus gheldersche gulden*. De eerste gold 28 ½ butken, de laatste 29 butken. De gulden met de ronde **Ⓢ** was dus 1,72% minder waard dan de reguliere Reinaldusgulden. Deze lagere koers correspondeert met het gegeven dat de gulden met de ronde **Ⓢ** de laatste emissie van Reinoud IV is genoemd. Bij een latere emissie is immers een lager gehalte en dus een lagere koers te verwachten.

Toch is enige voorzichtigheid geboden bij het hanteren van koersen. Dat blijkt uit de volgende post uit de Arnhemse stadsrekening over 1422-1423 waarin staat dat de gulden met de scherpe **Ⓐ**

ontfangen werden t'Zutphen als elken gulden voer enen Arnh. guld. ende ½ Vleemsche gr. ende die worden hier uytgegeven voer genge gulden, want men dair eenwerff ende anderwerff mede was totten wisselers ende munters ende dye niet hoger bruken en mocht; dan yn 't leste soe kruech men deels van der selven gulden the baten 5 Arnh. gld.^[9]

Met andere woorden: de koers waarvoor de gulden met de scherpe **Ⓐ** in Zutphen was ontvangen, een Arnhemse gulden plus een halve Vlaamse groot, was hoger dan de koers in Arnhem, waar men niet meer dan een Arnhemse gulden wilde geven. De Vlaamse groot gold in Arnhem negen rekeninggroten, terwijl de rekeninggulden 48 rekeningblenken ofte wel 192 rekeninggroten waard was^[10]. Gerekend in Arnhemse rekeninggroten was de gulden met de scherpe **Ⓐ** voor 196,5 groot aangenomen terwijl de *wisselers ende munters* maar 192 groot wilden geven. Het koersverschil was dus 2,34% ($4 \frac{1}{2} / 192$).

De post is niet exact, maar wel bij benadering te dateren. De opsomming van de uitgaven bevat weliswaar weinig data, maar de uitgaven lijken wel in chronologische volgorde te zijn opgenomen. Op basis daarvan is op te maken dat het geld na 10 februari en vóór 11 juni 1422 is ontvangen, dus in ieder geval in het voorjaar van 1422. Het noemen van de gulden met de scherpe **Ⓐ** impliceert dat er toen ook al een andere gulden bestond, waarmee vermoedelijk de gulden met de ronde **Ⓢ** is bedoeld. Hiermee is de introductie van de gulden met de ronde **Ⓢ** uiterlijk in 1422 te plaatsen. Over de koers bestond geen eenduidigheid, mogelijk omdat de nieuwe gulden pas recent was ingevoerd.

^[9] W.J. ALBERTS, *o.c.*, p. 121.

^[10] *Id.*, pp. 156 en 118. Zie voor de term 'rekeninggroot': R.A. FIERST VAN WIJNANDSBERGEN, *Ghenge ende gheve in Grave. Fondsvorming van armeninstellingen en middeleeuwse monetaire problematiek*, Amersfoort, 2013.

Een derde koers is af te leiden uit de rekening van de hertogelijke landrentmeester over 1424-1425:

Item Henrich Coster gegeven van pensyen van mijns genedigen heren wege als // van 400 Reynaldus gulden mitter scerper E gegeven van 16 d. eynen d // van eynen halven yair 12,5 dier gulden valet 13 nye gulden en 13 b^[11].

Voor een half jaar lijfrente kreeg Henrich Coster 12 ½ Reynaldusgulden met de scherpe **ƒ** uitgekeerd (de hoofdsom was 400 gulden, waarover van 16 d. eynen d ofte wel 6,25% (1/16) per jaar werd uitgekeerd; dat maakt 25 gulden per jaar en dus 12 ½ gulden voor een half jaar). De genoemde *nye gulden* moet de Arnoldusgulden zijn, die kort na het aantreden van hertog Arnold van Egmond (1423-1473) is ingevoerd. De post is opgenomen bij de uitgaven door de tollenaar van Zutphen in de periode 23 april – 21 oktober 1424. Deze rekende in nieuwe Arnhemse gulden van 49 blenk ^[12]. De gulden met de scherpe **ƒ** was dus $(13 \times 49 + 13) / 12 \frac{1}{2} = 650 / 12 \frac{1}{2} = 52$ blenk waard. Dat is ongeveer zes procent meer dan de Arnoldusgulden.

De gulden met de scherpe **ƒ** wordt ook nog genoemd in een rekening over de periode 1423-1426:

Item Jan van Boidberge gesant tot Erkelentz tot Gerrit van // Brynen 200 Arnh gulden mitter scharpen E die tot nymegen // gecost worden overmits dat die ny gulden dair niet en nut // waren 172 gulden – 33 blenk ^[13].

In Erkelentz, een Gelderse enclave in Gulik, accepteerde men de nieuwe Arnoldusgulden blijkbaar niet, en eiste men betaling in de bekende Reynaldusgulden. Die gold 46 ½ blenk (in de betreffende rekening was de rekeningmunt de overlandse Rijns gulden van 54 blenk; $172 \times 54 + 33 = 9.301$ blenk; $9.301 / 200$ is iets meer dan 46 ½ blenk. Daarbij moet aangetekend worden dat de laatste cijfers moeilijk leesbaar zijn; vermoedelijk moet het bedrag precies uitkomen op 9.300 blenk). De Arnhemse gulden, waarmee de Arnoldusgulden moet zijn bedoeld, gold 45 blenk. De gulden met de scherpe **ƒ** werd dus 3,33% ($1 \frac{1}{2} / 45$) hoger gewaardeerd dan de Arnhemse.

Zoals hierboven berekend was de gulden met de ronde **⓪** ongeveer twee procent minder waard dan die met de scherpe **ƒ**. Dit wijst op een daling van de muntvoet van de gulden van het aantreden van Arnold van Egmond in 1423 van iets meer dan een procent.

Jos BENDERS*

^[11] Arnhem, Gelders Archief, Hertogelijk Archief (0001), inv. 259, f° 49r.

^[12] *Id.*, inv. 259, f° 45r.

^[13] *Id.*, inv. 257, f° 75v.

* Jos BENDERS is verbonden aan de NTNU en de KU Leuven. Contactgegevens: NTNU, Alfred Getz vei 3, Sentralbygg I, Gløshaugen, 7491 Trondheim, Noorwegen.
@: jos.benders@ntnu.no.